

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

عنوان:
بررسی زبان در شعر کودک با تکیه بر آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه
شعبان‌نژاد

استاد راهنما:
دکتر مجید پویان

استاد مشاور:
دکتر محمدرضا نجاریان

پژوهش و نگارش:
سلمان ارجمند مزیدی

پاییز ۹۳

تقدیم به:

مقدس ترین و ارده مادر لغت نامه دلم ...

مادر مهربانم که زندگیم را بدیون مهر و عطفوت اومی دانم ...

پدر، مهربانی مشفق، بردبار و حامی ...

برادران و خواهرانم، همراگان همیشگی و پشتوانه های زندگیم ...

پاسکزاری

به مصداق «من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق» بسی شایسته است از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر

مجید پویان که با کرامتی چون خورشید سرزمین دل را روشنی بخشید و بوستان علم و دانش را بارانهای های کار ساز، سازنده

و بارور ساختند، تقدیر و شکر نمایم.

همچنین از مدیر گروه و استاد صبور و باتقوا، جناب آقای دکتر محمد رضا نجاریان، که زحمات مشاوره این پایان نامه را

پذیرفته اند شکر می کنم.

چکیده

زبان، ترکیبی از واژگان در ساختاری نظام‌مند است. هدف از به‌کارگیری این ساختار در زبان معمولی (هنجار)، صرفاً بیان موضوع و انتقال مفاهیم است، اما این ساختار می‌تواند از طریق عناصر زبانی از قبیل انواع آرایه‌های لفظی و معنوی، هنجار‌گریزی و قاعده‌افزایی به «زبان شعر» تبدیل شود؛ به‌گونه‌ای که خواننده در آن نوعی زیبایی حس کند.

برگردان زبان معیار به زبان ادبی در شعر کودک و نوجوان، فرایندی همانند تبدیل زبان روزمره و خودکار به زبان شعری در حوزه بزرگسالان است. با این تفاوت بنیادین که در شعر کودک، شاعر با محدودیت‌هایی چند از جمله میزان درک و دریافت مخاطب، گنجینه محدود واژگانی کودک و ... مواجه است، بنابراین نباید تعبیر کرد که شعر کودک ساختی مجزا از تمامی پیکره شعر دارد، بلکه شعر کودک شاخه‌ای از پیکر تنومند شعر است اما ویژگی‌های خاصی وجود دارد که آن را متعلق به حوزه شعر کودک می‌کند.

شکوه قاسم‌نیا (۱۳۳۴) و افسانه شعبان‌نژاد (۱۳۴۲) از شاعران و نویسندگان فعال حوزه ادبیات کودک و نوجوان هستند که با انتشار آثاری متعدد و قابل توجه و احراز جوایزی چند، جایگاهی تثبیت‌شده در ادبیات کودک و نوجوان یافته‌اند. زبان شعر در آثار این دو شاعر بسیار ساده و ملموس است. زبان تصویرسازی‌های این دو شاعر به‌دور از هرگونه پیچیدگی و ابهام است. این دو شاعر آثار خود را تحت تأثیر جنسیت خود می‌سرایند و اغلب در این آثار لحن مادرانه‌ای دارند.

سوال‌های بنیادی که در این پژوهش پاسخ داده شده است این است که بازتاب لحن کودکانه و توفیق شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد در بازسازی متناسب زبان کودک در شعر چگونه است. همچنین چگونگی هنجار‌گریزی در زبان شعری آنها یکی دیگر از این سوالات است و در آخر جنسیت چه تأثیری بر شکل‌گیری زبانه شاعرانه در آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد داشته است؟

این دو شاعر در پدیدآوردن آثار خود زبان کودکانه‌ای دارند و اغلب لحن کودکانه آن‌ها باعث می‌شود کودک به راحتی بتواند با آثار آن‌ها ارتباط برقرار کند و همچنین در زبان شعری آن‌ها هنجار گریزی به شکلی صورت گرفته است که زبان را پیچیده و دشوار نمی‌کند آن‌ها در غالب آثاری که سروده‌اند تحت تأثیر جنسیت خود قرار داشته‌اند.

کلمات کلیدی :

فارسی: ادبیات کودک، زبان و شعر، شکوه قاسم‌نیا، افسانه شعبان‌نژاد.

انگلیسی: Nursery Rhymes, Poetic And Language, Shokoo Qasemnia, Afsaneh

shaabannejad

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: مبادی تحقیق	۱۰
۱-۱- تعریف موضوع (تعریف مسأله، هدف از اجرا و کاربرد نتایج تحقیق)	۱۰
۲-۱- سابقه تحقیق	۱۳
۳-۱- کلمات کلیدی	۱۵
۴-۱- سوالات پژوهشی	۱۵
۵-۱- روش تحقیق	۱۵
فصل دوم: نگاهی گذرا به زندگی افسانه شعبان نژاد و شکوه قاسم‌نیا	۱۶
۱-۲- شکوه قاسم‌نیا	۱۶
۱-۱-۲- سوابق و مسئولیت‌ها	۱۹
۲-۱-۲- جوایز و افتخارات	۲۰
۳-۱-۲- آثار	۲۱
۱-۳-۱-۲- اشعار	۲۱
۲-۳-۱-۲- داستان‌ها	۲۴
۳-۳-۱-۲- بازنویسی از متون خارجی	۲۸
۴-۳-۱-۲- نمایشنامه کودک و نوجوان	۲۸
۲-۲- افسانه شعبان نژاد	۲۹
۱-۲-۲- سوابق و مسئولیت‌ها	۳۰
۲-۲-۲- جوایز و افتخارات	۳۰
۳-۲-۲- آثار	۳۲
۱-۳-۲-۲- شعر خردسال	۳۲
۲-۳-۲-۲- داستان خردسال	۳۵
۳-۳-۲-۲- شعر کودک	۳۶

۳۷ ۲-۳-۴- داستان کودک
۳۹ ۲-۳-۵- شعر نوجوان
۳۹ ۲-۳-۶- داستان نوجوان
۳۹ ۲-۳-۷- ترجمه‌ها
۴۰ ۲-۳-۸- نمایش‌نامه
۴۱ ۲-۳- مروری بر یافته‌ها
۴۲	فصل سوم: مبادی ادبیات کودک و نوجوان
۴۲ ۳-۱- تعریف ادبیات کودک
۴۴ ۳-۲- اهمیت و هدف ادبیات کودک
۴۵ ۳-۳- موقعیت ادبیات کودک در ایران
۴۶ ۳-۴- پیشینه ادبیات کودک در ایران
۴۸ ۳-۵- مکتب شعر کودک در ایران
۴۹ ۳-۶- مروری بر یافته‌ها
۵۱	فصل چهارم: بررسی به‌کارگیری تصویر آفرینی و آرایه‌های ادبی در شعر کودک
۵۱ ۴-۱- بررسی به‌کارگیری تصویر آفرینی و آرایه‌های ادبی در شعر کودک
۵۳ ۴-۱-۱- بیان
۵۳ ۴-۱-۱-۱- مجاز
۵۳ ۴-۱-۱-۱-۱- مجاز در شعر کودک و نوجوان
۵۴ ۴-۱-۱-۱-۱-۱- علاقه کلیت و جزئیت
۵۶ ۴-۱-۱-۱-۱-۲- علاقه لازم و ملزومیت
۵۶ ۴-۱-۱-۱-۱-۳- علاقه حال و محل یا ظرف یا مظهر
۵۷ ۴-۱-۱-۲- تشبیه
۵۸ ۴-۱-۲-۱- تشبیه در شعر ادبیات کودک
۵۸ ۴-۱-۲-۱-۱- تشبیه با دوسویه حسی

- ۶۰ ۲-۱-۲-۱-۱-۴ تشبیه با دوسویۀ حسی و عقلی
- ۶۳ ۳-۱-۲-۱-۱-۴ تشبیه با دوسویۀ عقلی
- ۶۴ ۳-۲-۱-۱-۴ تشبیه به اعتبار فردیت و ترکیب
- ۶۵ ۳-۲-۱-۱-۴ انواع دیگر تشبیه به لحاظ شکل
- ۶۵ ۳-۱-۱-۴-۴ استعاره
- ۶۶ ۱-۳-۱-۱-۴ استعاره در شعر کودک و نوجوان
- ۶۶ ۱-۱-۳-۱-۱-۴ استعاره مصرحه
- ۶۸ ۲-۱-۳-۱-۱-۴ استعاره مکنیه
- ۷۰ ۴-۱-۱-۴ تشخیص (جاندارانگاری)
- ۷۱ ۱-۴-۱-۱-۴ تشخیص (جاندارانگاری) در شعر کودک و نوجوان
- ۷۱ ۱-۱-۴-۱-۱-۴ تشخیص (جاندارانگاری) در شعر شکوه قاسم‌نیا
- ۷۳ ۲-۱-۴-۱-۱-۴ تشخیص (جاندارانگاری) در شعر افسانه شعبان‌نژاد
- ۷۵ ۵-۱-۱-۴ کنایه
- ۷۵ ۱-۵-۱-۱-۴ کنایه در شعر کودک و نوجوان
- ۷۷ ۲-۱-۴ بدیع
- ۷۹ ۱-۲-۱-۴ تصویر آفرینی از طریق صنایع بدیعی در شعر کودک و نوجوان
- ۷۹ ۱-۱-۲-۱-۴ بدیع لفظی
- ۷۹ ۱-۱-۱-۱-۲-۱-۴ تجنیس = جناس
- ۸۰ ۲-۱-۱-۱-۲-۱-۴ جناس زاید
- ۸۱ ۳-۱-۱-۱-۲-۱-۴ جناس مضارع و لاحق
- ۸۲ ۴-۱-۱-۱-۲-۱-۴ جناس مطرف
- ۸۲ ۲-۱-۲-۱-۴ آرایه های معنوی
- ۸۳ ۱-۲-۱-۲-۱-۴ مراعات نظیر (تناسب، مؤاخات)
- ۸۵ ۲-۲-۱-۲-۱-۴ حُسن تعلیل

۸۶ التفات ۳-۲-۱-۲-۱-۴
۸۸ مفاخره و اغراق ۴-۲-۱-۲-۱-۴
۹۰ (تضاد، طباق) ۵-۲-۱-۲-۱-۴
۹۱ (تجاهل العارف) ۶-۲-۱-۲-۱-۴
۹۲ تصویر آفرینی کودکانه ۲-۴
۹۸ مروری بر یافته‌ها ۳-۴
۱۰۰	فصل پنجم: امکانات زبانی شعر کودک
۱۰۰ شعر ۱-۵
۱۰۲ زبان شعر ۲-۵
۱۰۴ شعر کودک ۳-۵
۱۰۵ انواع شعر کودک ۱-۳-۵
۱۰۵ لالایی‌ها ۱-۱-۳-۵
۱۰۶ هیچانه سرایی ۲-۱-۳-۵
۱۰۷ اشعار مربوط به زندگی کودکان ۳-۱-۳-۵
۱۰۹ قصه و حکایات منظوم ۴-۱-۳-۵
۱۱۰ اشعار طبیعت ۵-۱-۳-۵
۱۱۱ شعر کودک و بیان انواع اندیشه ۴-۵
۱۱۱ آزادی ۱-۴-۵
۱۱۳ تنهایی و غم ۲-۴-۵
۱۱۶ ایدئولوژی و مذهب ۳-۴-۵
۱۱۸ زبان شعر کودک ۵-۵
۱۲۰ سادگی زبان در شعر کودک ۱-۵-۵
۱۲۱ امروزی بودن زبان شعر کودک ۲-۵-۵
۱۲۲ زبان و هنجار‌گرایی ۶-۵

- ۱۲۳ ۱-۶-۵- قاعده افزایی و قاعده کاهی (هنجار گریزی) ۱۲۳
- ۱۲۳ ۲-۶-۵- هنجار گریزی در شعر کودک و نوجوان ۱۲۳
- ۱۲۴ ۱-۲-۶-۵- هنجار گریزی سبکی ۱۲۴
- ۱۲۴ ۱-۱-۲-۶-۵- هنجار گریزی سبکی در شعر شکوه قاسم نیا ۱۲۴
- ۱۲۷ ۲-۱-۲-۶-۵- هنجار گریزی سبکی در شعر افسانه شعبان نژاد ۱۲۷
- ۱۲۸ ۲-۲-۶-۵- هنجار گریزی در حوزه واژگانی ۱۲۸
- ۱۲۸ ۱-۲-۲-۶-۵- هنجار گریزی واژگانی در شعر شکوه قاسم نیا ۱۲۸
- ۱۲۹ ۲-۲-۲-۶-۵- هنجار گریزی واژگانی در شعر افسانه شعبان نژاد ۱۲۹
- ۱۳۰ ۳-۲-۶-۵- هنجار گریزی نحوی ۱۳۰
- ۱۳۱ ۱-۳-۲-۶-۵- هنجار گریزی نحوی در شعر شکوه قاسم نیا ۱۳۱
- ۱۳۲ ۲-۳-۲-۶-۵- هنجار گریزی نحوی در شعر افسانه شعبان نژاد ۱۳۲
- ۱۳۳ ۴-۲-۶-۵- هنجار گریزی در مقیاس و اندازه گیری ۱۳۳
- ۱۳۳ ۱-۴-۲-۶-۵- هنجار گریزی در مقیاس و اندازه گیری در شعر شکوه قاسم نیا ۱۳۳
- ۱۳۴ ۲-۴-۲-۶-۵- هنجار گریزی در مقیاس و اندازه گیری در شعر افسانه شعبان نژاد ۱۳۴
- ۱۳۵ ۵-۲-۶-۵- هنجار گریزی در محور موسیقایی زبان ۱۳۵
- ۱۳۵ ۱-۵-۲-۶-۵- موسیقی اسم صوت ۱۳۵
- ۱۳۵ ۱-۱-۲-۶-۵- موسیقی اسم صوت در شعر کودک و نوجوان ۱۳۵
- ۱۳۵ ۱-۱-۱-۲-۶-۵- موسیقی اسم صوت در شعر شکوه قاسم نیا ۱۳۵
- ۱۳۶ ۲-۱-۱-۲-۶-۵- موسیقی اسم صوت در شعر افسانه شعبان نژاد ۱۳۶
- ۱۳۷ ۶-۲-۶-۵- هنجار گریزی به وسیله تکرار ۱۳۷
- ۱۳۸ ۱-۶-۲-۶-۵- هنجار گریزی به وسیله تکرار در شعر شکوه قاسم نیا ۱۳۸
- ۱۳۸ ۱-۱-۶-۲-۶-۵- تکرار واج ۱۳۸
- ۱۳۹ ۲-۱-۶-۲-۶-۵- تکرار واژه ۱۳۹
- ۱۳۹ ۲-۶-۲-۶-۵- هنجار گریزی به وسیله تکرار در شعر افسانه شعبان نژاد ۱۳۹

۱۳۹ تکرار واج ۵-۶-۲-۶-۲-۱- تکرار واج
۱۴۰ تکرار واژه ۵-۶-۲-۶-۲-۲- تکرار واژه
۱۴۰ زبان روایت ۵-۷- زبان روایت
۱۴۲ روایت ۵-۷-۱- روایت
۱۴۲ زبان روایت در شعر کودک ۵-۷-۱-۱- زبان روایت در شعر کودک
۱۴۳ روایت در شعر شکوه قاسم نیا ۵-۷-۱-۱-۱- روایت در شعر شکوه قاسم نیا
۱۴۳ روایت در شعر افسانه شعبان نژاد ۵-۷-۱-۱-۲- روایت در شعر افسانه شعبان نژاد
۱۴۴ زاویه دید ۵-۷-۲- زاویه دید
۱۴۴ زاویه دید در اشعار روایی شکوه قاسم نیا ۵-۷-۲-۱- زاویه دید در اشعار روایی شکوه قاسم نیا
۱۴۵ اوّل شخص ۵-۷-۲-۱- اوّل شخص
۱۴۶ سوم شخص ۵-۷-۲-۱- سوم شخص
۱۴۶ زاویه دید در اشعار روایی افسانه شعبان نژاد ۵-۷-۲-۲- زاویه دید در اشعار روایی افسانه شعبان نژاد
۱۴۶ اوّل شخص ۵-۷-۲-۲- اوّل شخص
۱۴۷ سوم شخص ۵-۷-۲-۲- سوم شخص
۱۴۷ گفت‌وگو ۵-۷-۳- گفت‌وگو
۱۴۸ گفت‌وگو در شعر کودک و نوجوان ۵-۷-۳-۱- گفت‌وگو در شعر کودک و نوجوان
۱۴۹ گفت‌وگوی یک‌سویه ۵-۷-۳-۱- گفت‌وگوی یک‌سویه
۱۵۰ مروری بر یافته‌ها ۵-۸- مروری بر یافته‌ها
۱۵۱ فصل ششم: تأثیر جنسیت زنانه در شعر افسانه شعبان نژاد و شکوه قاسم نیا ۱۵۱
۱۵۱ عاطفه ۶-۱- عاطفه
۱۵۳ محبت و همدلی ۶-۲- محبت و همدلی
۱۵۷ عشق ۶-۳- عشق
۱۵۸ عشق به پدر ۶-۳-۱- عشق به پدر
۱۶۱ عشق به مادر ۶-۳-۲- عشق به مادر

۱۶۴	۴-۶- لحن مادرانه
۱۶۴	۴-۶-۱- لالایی‌ها
۱۶۹	۵-۶- تأثیر شخصیت‌های زنانه در شعر کودک و نوجوان
۱۶۹	۴-۵-۱- خاله
۱۷۴	۴-۵-۲- مادر بزرگ یا بی‌بی
۱۷۷	۶-۶- موتیف و بن‌مایه‌های مرتبط با جنسیت زنانه
۱۷۸	۶-۶-۱- عروسک
۱۸۰	۶-۶-۲- دامن و لباس‌های مخصوص دختران
۱۸۳	۶-۷- مروری بر یافته‌های
۱۸۵	فصل هفتم: نتیجه‌گیری
۱۸۵	۷-۱- نتیجه‌گیری
۱۸۳	فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار

عوامل متعددی می‌تواند کودکان را به شعر و شعرخوانی علاقه‌مند سازد. یکی از بارزترین این عوامل، زبان شعر کودک است که باید متناسب با درک و فهم ادبی کودک باشد. شاعر حوزه شعر کودک و نوجوان کاری بسیار دشوار پیشرو دارد. او علاوه بر انتخاب زبانی متناسب با ذوق و درک کودک، همواره باید دنیای مخاطب را در نظر داشته باشد و در شعر خود نگاه کودکانه را مدنظر داشته باشد و زبان شعری خود را با عناصر زبانی پیچیده، دچار ابهام نسازد.

شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد شاعران و نویسندگانی نام‌آشنا در حوزه ادبیات کودک و نوجوان ایران هستند. این دو فعال حوزه کودک و نوجوان در آثار شعری خود اغلب زبانی ساده و بسیار لطیف را برگزیده‌اند. در غالب آثار آنها لحن مادرانه‌ای قابل لمس است که نشان از سادگی زبان و انتخاب واژگانی است که کودک از زبان مادر با آنها آشنا است.

یکی از موضوعات موردعلاقه نگارنده تحقیق درباره شعر کودک و نوجوان بوده است. به پیشنهاد دکتر پویان، با آثار شعری شکوه قاسم‌نیا و شعبان‌نژاد آشنا و با مطالعه کتاب‌ها و کاوش در زندگی این دو شاعر، علاقه‌مند به بررسی زبان شعر در آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد شدم. با این که این دو شاعر و نویسنده در حوزه ادبیات کودک و نوجوان بسیار شناخته‌شده هستند درباره زبان شعری آنها پژوهشی صورت نگرفته است. ازین‌رو در این پایان‌نامه کوشش شده تا این مهم صورت گیرد.

این پژوهش از همان ابتدا با دشواری‌های همراه بود؛ در دسترس نبودن آثار کامل این دو شاعر و غنی نبودن کتابخانه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان یزد، شیراز و داراب باعث شد برخی از کتاب‌ها را از انتشارات خریداری کنم که بسیار هزینه و وقت صرف شد. بعد از گذشت مدتی و آشنایی بیشتر با افسانه شعبان‌نژاد، ایشان اغلب آثاری را که تهیه نکرده بودم، ارسال کردند که جا دارد سپاسگزار این شاعر توانای ادبیات کودک و نوجوان باشم.

این پایان‌نامه در شش فصل به‌علاوه نتیجه‌گیری مرتبط با موضوع «بررسی زبان شعر با

تکیه بر آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد» تنظیم شده است:

فصل اول؛ مبادی تحقیق است که در این فصل دربارهٔ تعریف موضوع، پیشینهٔ تحقیق، کلمات کلیدی، سؤال‌های پژوهشی و روش تحقیق بحث خواهد شد.

فصل دوم؛ نگاهی گذرا به زندگی افسانه شعبان‌نژاد و شکوه قاسم‌نیا است که در این فصل به معرفی زندگی، فعالیت‌ها و آثار آنها خواهیم پرداخت.

فصل سوم؛ مبادی ادبیات کودک است که در این فصل به پیشینهٔ ادبیات کودک در ایران خواهیم پرداخت و همچنین دربارهٔ اهمیت این نوع از ادبیات بحث خواهد شد و به معرفی تنها مکتب ادبیات کودک و نوجوان در ایران خواهیم پرداخت.

فصل چهارم؛ بررسی به‌کارگیری تصویر آفرینی و آرایه‌های ادبی در شعر کودک با تکیه بر آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد است.

فصل پنجم؛ بررسی امکانات زبانی شعر کودک است که به بررسی انواع شعر کودک، انواع هنجار‌گریزی‌ها شعر کودک و زبان روایت در شعر کودک خواهیم پرداخت.

فصل ششم؛ بررسی تأثیر جنسیت زنانه در شعر شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد است.

فصل هفتم؛ نتیجه‌گیری است که به تمام یافته‌های این پایان‌نامه اشاره خواهد شد.

در پایان این مقطع تحصیلی لازم می‌دانم از محضر یکایک استادان محترمی که در مدت تحصیل از وجود پربرکتشان علم کسب کرده‌ام، صمیمانه تشکر کنم. همچنین از تمام زحمات پدر و مادر با تمام وجود قدردانی می‌کنم.

در اینجا جا دارد از اسماعیل چراغی دبیر دوران دبیرستان نیز تشکر کنم که بسیار دلسوزانه چراغ محبت را برای دانش‌آموزان خود روشن کردند. همچنین از تمام دوستان و همکلاسی‌های عزیز در این مقطع برای تمام درس‌های زندگی که به من دادند سپاسگزارم و امیدوارم در تمام مراحل زندگی موفق باشند.

در پایان از سرکار خانم مطهری نیا، کارشناس تحصیلات تکمیلی دانشکدهٔ زبان و ادبیات سرکار خانم فرقانی، مسئول دفتر گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یزد به خاطر همکاری‌هایشان کمال تشکر را دارم.

فصل اول:
مبادی تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع (تعریف مسأله، هدف از اجرا و کاربرد نتایج تحقیق)

زبان وسیله‌ای برای ایجاد ارتباط بین افراد جامعه است که فرد می‌تواند برای بیان مقصود خود از کلمات و جملات مختلفی استفاده کند؛ اما زبان شعر زبانی است که شاعر با تکلف‌هایی روبه‌رو است و نمی‌تواند آزادانه هر لفظی را برای بیان مقصود خود انتخاب کند. وزن، قافیه، صنایع لفظی و صنایع معنوی باعث می‌شود که زبان شعر از زبان روزمره محدودتر شود و شاعر، کاری بسیار دشوارتر از ارتباط زبانی معمولی در جامعه داشته باشد.

برگردان زبان معیار به زبان ادبی در شعر کودک و نوجوان، فرایندی همانند تبدیل زبان روزمره و خودکار به زبان شعری در حوزه بزرگسالان است، با این تفاوت بنیادین که در شعر کودک، شاعر با محدودیت‌هایی چند از جمله میزان درک و دریافت مخاطب، گنجینه محدود واژگانی کودک و ... مواجه است، بنابراین نباید تعبیر کرد که شعر کودک ساختی مجزا از تمامی پیکره شعر دارد، بلکه شعر کودک شاخه‌ای از پیکره تنومند شعر است اما ویژگی‌هایی خاصی وجود دارد که آن را متعلق به حوزه شعر کودک می‌کند.

یکی از مؤلفه‌های بنیادین شعر کودک، همچون شعر حوزه بزرگسالان، زبان و ساختار خاص آن است و در میان عناصر شعر کودک، زبان شعر به لحاظ نقش و کارکرد مهم ارتباطی و آموزشی‌اش جایگاهی ویژه دارد.

از دیگر سو غنای واژگانی و موسیقایی زبان شعر کودک پیچیده‌تر و دشوارتر از کاربرد صحیح دیگر عناصر زبانی است؛ زیرا که استخدام درست و آگاهانه این موارد در شعر کودک نیازمند دقت، حوصله و از همه مهتر تسلط و درک درست از زبان کودکانه است.

شکوه قاسم‌نیا (۱۳۳۴) و افسانه شعبان‌نژاد (۱۳۴۲) از شاعران و نویسندگان حوزه ادبیات کودک و نوجوان هستند که با انتشار آثاری متعدد و قابل توجه و احراز جوایزی چند، جایگاهی تثبیت‌شده در ادبیات کودک و نوجوان یافته‌اند.

شکوه قاسم‌نیا در سال ۱۳۴۳ به دنیا آمد و در سال ۱۳۵۹ فعالیت‌های خود را با کیهان بچه‌ها در حوزه ادبیات کودک آغاز کرد. انتشار مجله «گلک» در سال ۱۳۶۹ باعث تمرکز شکوه قاسم‌نیا بر دنیای اشعار کودکانه شد، قاسم‌نیا اولین مجموعه شعری خود را با عنوان «ماه و ماهی»

انتشار داد و بیش از ۱۵۰ کتاب در حوزه ادبیات کودک سروده است که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌کنیم: «مجموعه قصه شیرین کودکان»، «پسته دهان بسته»، «چرا نمی‌خندی؟»، «قصه‌های شیرین هزارویک‌شب» و «آقاموشه باهوش».

افسانه شعبان‌نژاد در سال ۱۳۴۲ در شه‌داد از توابع کرمان دیده به جهان گشود تا پنج‌سالگی در شه‌داد زندگی کرد و بعدازآن با خانواده عازم کرمان شد. تحصیلاتش را تا پایان دبیرستان در شهر کرمان گذراند و سپس به تهران رفت و در رشته زبان و ادبیات فارسی در مقطع کارشناسی فارغ‌التحصیل شد. از جمله فعالیت‌های ادبی و فرهنگی او در حوزه ادبیات کودک می‌توان به این موارد اشاره کرد: سردبیری برنامه خردسالان بچه‌های انقلاب اسلامی ایران، سردبیری مجلات رشد نوآموز، همکاری با برنامه کودک و نوجوان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، کارشناس ادبی و عضو شورای شعر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. افسانه شعبان‌نژاد تاکنون ۱۲۰ عنوان کتاب در حوزه داستان و شعر کودک منتشر کرده است که به برخی از آثار شعری او اشاره می‌کنیم: «خوش به حال ماهی‌ها»، «گریه نکن کلاغک»، «نه من نمی‌ترسم»، «سوسکی خانم کجا میری؟»، «ننه طلا و ناز گل»، «پونه‌ها و پروانه‌ها» و «جوجه زرد تپلی».

هدف اول نگارش این رساله بازتاب لحن کودکان و توفیق شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد در بازسازی متناسب زبان کودک در شعر است. دومین هدف بررسی هنجار‌گریزی در زبان شعری شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد است. سومین هدف بررسی تأثیر جنسیت بر شکل‌گیری زبان شاعرانه در آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد است.

در زمینه اهداف کاربردی این پایان‌نامه باید گفت این پژوهش می‌تواند مورد استفاده دانشجویان زبان و ادبیات فارسی به‌ویژه پژوهشگران حوزه ادبیات کودک قرار گیرد و همچنین ناقدان شعر کودک، علاقه‌مندان به آفرینش ادبی در حوزه شعر کودک می‌توانند از این پژوهش و رهیافت‌های آن بهره‌مند شوند.

۲-۱- سابقه تحقیق

دربارهٔ زبان در شعر کودک با تکیه بر آثار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد تحقیق و پژوهش جامعی تاکنون صورت نگرفته است، اما اشارات و اظهارنظرهای گذرا و پراکنده‌ای در مورد زندگی و شعر این دو شاعر انجام شده است؛ که به شواهدی از سابقهٔ این پژوهش‌ها اشاره می‌شود.

اولین پژوهشی که به آثار و زندگی این دو شاعر اشاره دارد پایان‌نامه‌ای است که مریم شببانی با عنوان «بررسی ادبیات کودک در شعر فارسی» (۱۳۶۲) با راهنمایی سید علی اردلان جوان در دانشگاه آزاد تربت‌حیدریه انجام شده است که در این پایان‌نامه ابتدا به معرفی ویژگی‌های دوران کودکی پرداخته شده است و آغازگران ادبیات کودک در ایران را مورد بررسی قرار داده و همچنین به تعدادی از شاعران امروز کودک و نوجوان و شعر آن‌ها اشاره شده است.

سید علی کاشفی خوانساری در مقاله‌ای با عنوان «نوسازی میراث‌ها: تأملی کوتاه در بازآفرینی‌های شکوه قاسم‌نیا» (۱۳۷۹) آثار قاسم‌نیا را مورد بررسی قرار داد است و به بازآفرینی‌هایی که قاسم‌نیا از داستان‌ها و ضرب‌المثل‌های گذشته انجام داده، اشاره کرده است؛ از جملهٔ این آثار می‌توان به این موارد اشاره کرد؛ مجموعه شعر «خاله‌سوسکه و آقاموشه»، مجموعه شعر «خاله‌سوسکه و وروجک» و داستان «بقچه گلی» هر سه مبتنی بر داستان عامیانه خاله‌سوسکه است و «وروجک» در ادبیات شرق و غرب سابقه دارد. کتاب‌های «اندازه دنیا» و «هر گردی گردو نیست» بر اساس ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات عامیانه بنا شده‌اند.

پایان‌نامهٔ دیگری علی ارمغان با عنوان «بررسی صور خیال در شعر کودک» (۱۳۸۲) با راهنمایی کاووس حسن‌لی در دانشگاه شیراز انجام داده است که ادبیات کودک ایران را به سه بخش تقسیم کرده و صور خیال هر دوره را مورد بررسی قرار داده است.

همچنین شهرام رجب‌زاده مقاله‌ای با عنوان «شش حاشیه بر شعرهای شکوه قاسم‌نیا» (۱۳۸۳) که به چگونگی ورود قاسم‌نیا به شعر کودک پرداخته و برخی از اشعار او را آورده است و نیز شکوه قاسم‌نیا در پژوهشی با عنوان «آثار برترین‌های جشنواره بزرگ بزرگان ادبیات کودک و نوجوان» (۱۳۸۳) زندگی‌نامه خود را درج کرده است. مقاله‌ای دیگر با عنوان «آثار برترین‌های

جشنواره بزرگ بزرگان ادبیات کودک و نوجوان: افسانه شعبان‌نژاد» (۱۳۸۳) درباره زندگی شاعر به‌طور مفصل شرح شده است.

معصومه ناصری مقاله‌ای نوشته است با عنوان «در شهر اتفاق شاعرانه نمی‌افتد: نگاهی به دنیای شعرهای افسانه شعبان‌نژاد» (۱۳۸۳) که بیشتر دربارهٔ سروده‌های شاعر است که کودکان شعر او به زندگی روستای تعلق دارد یا به شهر، پرداخته است و نشان می‌دهد کودکان شعر او بیشتر در روستا هستند تا اینکه در شهر زندگی کنند. آتوسا صالحی در مقاله‌ای با عنوان «مروری به چهار اثر از افسانه شعبان‌نژاد» (۱۳۸۳) به بررسی چهار کتاب از افسانه شعبان‌نژاد به نام‌های «باغ هزار دختران»، «چتری از گلبرگ‌ها»، «یک کاسه شبنم» و «زنبور و سیب قرمز» پرداخته است که به موفق بودن شاعر در استفاده از زاویه دید در اشعار سروده شده اشاره کرده است. همچنین پژوهش‌های دیگری دربارهٔ افسانه شعبان‌نژاد صورت گرفته است که بسیار پراکنده و ناچیز است. کتابی که در حوزه نقد و بررسی شعر کودک که یک بخش از آن اختصاص داده شده به زبان شعر در ادبیات کودک به کوشش پروین سلاجقه «از این باغ شرقی» (۱۳۸۵) است که به نقد و بررسی آثار شاعران کودک پرداخته و نمونه‌هایی از اشعار شکوه قاسم‌نیا و افسانه شعبان‌نژاد را در کتاب خود آورده است و شعر کودک را، از نظر تخیل، صور خیال، زبان و اندیشه بررسی و سپس آسیب‌شناسی کرده است. پایان‌نامه‌های دیگری از جمله: ژیلآ آذری پایان‌نامه‌ای با عنوان «فرهنگ موضوعی شعر کودک: بر اساس اشعار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد» (۱۳۸۷) بار اهنمایی محمد شکرایی انجام داده است. نیز افسانه صحبتی پایان‌نامه‌ای را با عنوان «بررسی ویژگی‌های شعر کودک و نوجوان در آثار مصطفی رحماندوست، افسانه شعبان‌نژاد و قیصر امین‌پور» (۱۳۸۸) با راهنمایی حوریه شیخ مونس‌نگاشته است. همچنین مریم استقامت پایان‌نامه‌ای را با عنوان «بررسی جنبه‌های بلاغی شعر کودک «پیش‌دبستانی» با تکیه بر اشعار: افسانه شعبان‌نژاد، شکوه قاسم‌نیا، اسدالله شعبی و ناصر کشاورز» (۱۳۸۸) باراهنمایی ابوالقاسم رادفر در پژوهشکده ادبیات نوشته است که بلاغت و بدیع را در اشعار این چهار شاعر مورد بررسی قرار داده است.